

FCR YAYIN LTD.

Genel Yayın No | General Publication Number: 1537

FCR Sertifika no | Certificate Number: 46550

ISNI: 0000 0004 4657 1968

ROR ID: ror.org/00zznvq98

Fecr Yayınları

Yayın No | Publication Number: 940

Kitap Adı: İslâm Medeniyetinde Şehir ve Erdem

Book Title: City and Virtue in Islamic Civilization

ISBN: 978-625-6123-94-6

DOI: doi.org/10.70458/fcr.9786256123946

Yazar | Author: Rukiye KARABULUT | orcid.org/0009-0002-4779-1076

Editör | Editor: Mehmet Fatih YALÇIN | orcid.org/0000-0003-3685-2988

Yayın Türü | Publication Type: Kitap | Book – Monograph

Yayın Dili | Language: Türkçe | Turkish

Ebat | Dimensions: 13,5 x 21 cm

Baskı Sayısı | Edition: 1

Sayfa Sayısı | Pages: 269

Yayın Tarihi | Publication Date: Ocak | January 2025

Yayın Yeri | Place of Publication: Ankara, Türkiye

Mizanpaj ve Kapak | Layout and Cover Design: FCR

Baskı ve Cilt | Printing and Binding: NY MATBAACILIK (Sertifika no: 50732)

Konu Kategorisi | Subject Categories

BIC: HRLM | İslam ve toplum | Islam & society

BISAC: REL037020 | Din / İslam / Genel | Religion / Islam / General

THEMA: HRLM | İslam ve toplum | Islam & society

LC: BP173.25 | İslam ve toplum | Islam and society

Atıf Bilgisi | Cite as: Karabulut, Rukiye. *İslâm Medeniyetinde Erdem ve Şehir*.

Ankara: Fecr Yayınları, 2025.

© All rights reserved | FCR YAYIN LTD.

Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1 06050

Altındağ-Ankara/TÜRKİYE • Tel: +90 (312) 310 08 60

www.fcr.com.tr • fcr@fcr.com.tr

İslâm Medeniyetinde Şehir ve Erdem

Rukiye KARABULUT

Ankara 2025

Yazar Hakkında | About the Author

Rukiye KARABULUT

1993 yılında Mersin'de doğdu. İlk ve ortaöğrenimini Mersin'de, yüksek öğrenimini 2021 yılında İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Yüksek Onur Öğrencisi olarak tamamladı. 2024 yılında Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nde İslam Medeniyetinde Şehir ve Erdem adlı yüksek lisans tezini Yüksek Onur Öğrencisi olarak tamamladı. Yazar, şu anda Pamukkale Üniversitesi İslami İlimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü İslam Felsefesi Anabilim Dalında doktora öğrencisi olarak öğrenimine devam etmektedir.

Born in 1993 in Mersin, she completed her primary and secondary education in Mersin and her higher education in 2021 at Istanbul University Faculty of Theology as a High Honor Student. In 2024, she completed her master's thesis titled City and Virtue in Islamic Civilization at Bilecik Şeyh Edebali University Graduate Education Institute as a High Honor Student. The author is currently a PhD student at Pamukkale University, Institute of Islamic Sciences, Department of Philosophy and Religious Sciences, Department of Islamic Philosophy.

Kitap Hakkında

İslâm Medeniyetinde Şehir ve Erdem

İnsan, içinde bulunduğu çevreyi kendi ihtiyaç ve istekleri doğrultusunda şekil verme yetisine/yeteneğine sahiptir. Bu nedenle sosyal çevre ve fizikî çevre birbiriyle iç içe yaşamaktadır. İnsanın yaşadığı mekânın onu ruhsal ve sosyal açıdan rahat ettirebilmesi ve birçok cihetle ihtiyaçlarına yeterli gelebilmesi gerekmektedir. İbn Haldûn, “İnsanı koşullandıran içinde yaşadığı ortamdır.” derken sosyal ve fizikî kanunların uyumu gerçeğini göz ardı etmediği anlaşılmaktadır. Şehir; kültürdür, medeniyettir. Ruhun ve hayatın canlılık kazandığı ezeli merkezidir. İslâm şehri açısından önemli olan ahlâk ilkeleri ve dinin temel prensipleridir. İslâm medeniyetinin ruhu, esas, mayası tevhiddir. Şehir, tevhid ruhunu yansıtır. Tevhid; her şeyin yerli yerinde oluşunu ve Allah'ın iradesini gösteren bir düzenin tesis edilmesini ifade eder. Fârâbî, Tanrı-evren ve insan analizini devlet, toplum ve fert ilişkileri bağlamında değerlendirip faziletli bir topluluğun olabirliğini medenî ilimler bağlamında ortaya koymuştur. Fârâbî, Medinetü'l- Fâzıla (Erdemli Şehir) derken esasen bir şehir içinde yaşamasına rağmen idealize ettiği şehrin erdemle ileri ufuklara taşınabileceğine inanarak toplumları erdeme ve erdemli toplumlar oluşturmaya davet eder. Bu çalışma Tanrı/âlem/insan ile şehir/medeniyet/ütopya kavramlarını gerek İslâm filozofları gerek diğer kıymetli düşünürler çerçevesinde ele almaktadır. Türk düşünce ve İslâm geleneği iz'an ve irfanı bunu gerekli kılmaktadır. Çünkü Türk düşünce ve kültürü, Müslüman olan/olmayan öteki milletlerin düşünce ve kültürünü hiçbir zaman dışta bırakarak kendini merkeze almak suretiyle ifade etmemiştir. Bu soylu yaklaşım sebebiyle milletimiz asırlarca medeniyetlerin ilgi odağı olmayı hak etmiştir. Çalışmanın karmaşıklığı ise; konu ile sav dokuları gereği, çalışmamızı girift bir bölümlenmeye tâbi tutma mecburiyetini doğurmuştur. Bu çalışma da

İslâm düşüncesini derli toplu, sistematik ve sonuç almaya yönelik öğrenme merakı olan ilgilileri asıl kaynaklarına tevcih etme gayesine matuftur.

Anahtar Kelimeler: İnsan; Şehir; Medeniyet; Kültür; Fârâbî

About the Book

City and Virtue in Islamic Civilization

Human beings have the ability to shape their environment in line with their needs and desires. For this reason, the social environment and the physical environment live intertwined with each other. The space in which human beings live must be able to make them mentally and socially comfortable and be sufficient for their needs in many respects. When Ibn Khaldūn says, “It is the environment in which man lives that conditions him,” it is understood that he does not ignore the fact of the harmony of social and physical laws. The city is culture, civilization. It is the eternal center where the soul and life come alive. What is important for the Islamic city are the principles of morality and the basic principles of religion. The spirit, essence and leaven of Islamic civilization is tawhid. The city reflects the spirit of tawhid. Tawhid means that everything is in its proper place and that an order is established that shows the will of God. Al- Fārābī evaluated the analysis of God-universe and man in the context of state, society and individual relations and revealed the possibility of a virtuous community in the context of civilizational sciences. When al-Fārābī calls Medinet al-Fāzila (Virtuous City), he invites societies to virtue and to create virtuous societies, believing that the city he idealizes can be carried to advanced horizons with virtue, although he actually lives in a city. This study deals with the concepts of God/universe/human and city/civilization/utopia within the framework of both Islamic philosophers and other esteemed thinkers. Turkish thought and the Islamic tradition of *iz’an* and wisdom make this necessary. Because Turkish thought and culture has never expressed itself by centering itself to the exclusion of the thought and culture of other Muslim and non-Muslim nations. Because of this noble approach, our nation has deserved to be the center of attention of civilizations for centuries. The complexity of the study, on the other hand,

has necessitated an intricate compartmentalization of our work due to its subject and argument textures. This study aims to direct those who are interested in learning Islamic thought in an organized, systematic and result-oriented manner to its original sources.

Keywords: Human; City; Civilization; Culture; al-Fārābī

KISALTMALAR VE SİMGELER LİSTESİ

Bakz.	: Bakınız
c.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Ed.	: Editör
Hz.	: Hazreti
Haz.	: Hazırlayan
MÖ	: Milattan Önce
MS	: Milattan Sonra
r.a.	: Radıyallahu anh
s.a.v.	: Sallallâhu aleyhi ve sellem
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
TDV	: Türk Diyanet Vakfı
&	: Ve
vd.	: ve diğerleri

ÖN SÖZ

Tez çalışma sürecimde ilmî ve fikrî olarak ilgi ve desteğini her zaman üzerimde hissettiğim, tez çalışmasını araştırma, oluşturma ve her türlü planlama aşamasında kaynak ve yönlendirme hususunda etik ilkeler ışığında cömert tutumuyla bilgi ve tecrübelerini bizlerden esirgemeyen Saygıdeğer Hocam Prof. Dr. Kemal Göz'e çok kıymetli emekleri ve katkıları için saygılarımı, şükranlarımı ve teşekkürlerimi sunuyorum.

Şükranlarımızın ifade etmekte yetersiz kalacağı üniversite hocalarımın kıymetli bilgilerini istifademize sunmaları ve bizi yaşamımız boyunca ayakta tutacak tecrübelerinden mahrum bırakmamaları adına ayrı ayrı hepsine teşekkürlerimi sunuyorum. Her türlü eğitim ve öğretim sürecimde bana güvendiklerini maddî ve mânevî olarak gösteren, çalışma ve çabalarımı her zaman takdir eden ve bu hususta ellerinden gelenin en iyisini yapan Sevgili Annem'e ve Sayın Babam'a sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Rukiye KARABULUT

Aralık 2024

İÇİNDEKİLER

1. GİRİŞ	15
1.1. Konunun Amacı, Kapsamı ve Önemi.....	15
1.2. Konu ile Alâkalı Yöntem ve Bulgular	16
2. FÂRÂBÎ'DEN GÜNÜMÜZE DÜŞÜNSEL YANSIMALAR.....	19
2.1. Fârâbî ve Medinetü'l-Fâzıla'dan Bir Bakış.....	26
2.2. Nefsin Cüzüleri ve Kuvvetleri Hakkında	43
2.3. İrade ve İhtiyar Arasındaki Fark ve Saadet.....	54
2.4. Fâzıl Şehir Reisinin Hususiyetleri	61
3. ŞEHİR İSLÂMÎ ve İSLÂM ŞEHRİ	71
3.1. Sosyolojik Olarak Şehrin Misyon Yükü	76
3.2. İlerleme Olgusuyla Şehir Kavramını İlişkilendirme	82
4. MEDENİYETİN MEKÂN ve ŞEHİR İLİŞKİSİ.....	93
5. TANPINAR'IN ŞEHİR FENOMENOLOJİSİ: BEŞ ŞEHİR ve OSMANLI HAS-BAHÇELERİ.....	103
5.1. Şehir Oluşumunun Ön Sözü: İklim.....	112
5.2. “Hoş ve Uzun Rüyardan” Uyanmak.....	123
6. VAHİY MEDENİYETİ: İSLÂM VE BATI MEDENİYETİ	129
7. KÜLTÜR VE MEDENİYET İKİLEMİ	147
7.1. Kültür ve Medeniyet Ayırımında Ölçekler	149
7.1.1. Maddî-Mânevî Ayırım Ölçeği.....	149
7.1.2. Millî-Evrensel Ayırım Ölçeği.....	149
7.1.3. Yatay-Dikey Ayırım Ölçeği	152
7.1.4. Araçsal-Amaçsal Ayırım Ölçeği.....	154
8. “ÜÇ MESELE” EKSENİNDE MEDENİYET	159
8.1. Çözüm Açık: İslâm Ahlâkı'nı Savunmak	160
8.2. İlerlemeci Medeniyetten İslâm Görülebilir mi?.....	161
8.3. İnsanoğlu Medeniyetle İlerlemekte mi, Yoksa Hakikatten Uzaklaşmakta mıdır?	162
8.4. Medeniyeti Nasıl Okumalıyız?	163
9. TERCÜMELER DEVRİ VE GÜNÜMÜZ ÜZERİNE BİRKAÇ NOT.....	167
10. ÇOĞULCULUK VE ÖTEKİLEŞTİRME ARASINDA MEDENİYETİ KAVRAMAK.....	181

11. MEDİNETÜ'L-FÂZILA EKSENİNDE DEVLET/UTOPIA TOPLUM TASARISI	187
11.1. Şehir ve Yönetim.....	191
11.2. Ahlâk İlkeleri ve Eğitim	201
11.3. Toplumsal Hayat ve Adâlet.....	222
11.4. Ütopyaların Sonu	241
11.5. Mücmel Bir Değerlendirme	244
SONUÇ	249
KAYNAKÇA	251
DİZİN	267

1. GİRİŞ

Şehir ve erdemler, tarih boyunca medeniyetler etrafından gelişmiş ve şekillenmiştir. Bu medeniyetlerin ürünü olan şehirler, sadece fizikî yapılardan ibaret değildir; kültürel ve toplumsal değerlerin de birer yansımaları olarak görülmüştür. İslâm medeniyetinde şehirler, maddî ve mânevî bir öneme sahip olduğu bilinmektedir. Maddî açıdan ilim, sanat ve ticaretin hayat bulduğu; mânevî açıdan ise insanlara rehberlik eden İslâm dininin temel prensiplerinin ve ahlâkî ilkelerinin toplumu kuşattığı mekânlar olmuştur. İslâm medeniyetinin ekonomik, sosyal ve siyasal dinamikleriyle şehirlerin oluşumu ve gelişimi, yakın ilişki içerisinde. İslâm medeniyetinde inşa edilen medreseler, kütüphaneler, camiler ve imârethaneler gibi sosyal kurumlar, İslâm coğrafyasının bilgiye ve bilime verdiği önemin bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. İslâm medeniyetinin tarihte merkezi konumda olduğu örnek şehirler olarak Bağdat, Kahire, Kurtuba gibi şehirler bilinmektedir.

Fazilet ve erdemler; bireysel ve toplumsal İslâm şehirlerinin merkezinde olan kavramlardır. Gerek ferdî olarak gerekse toplum olarak fazilet ve erdemli olmaya teşvik eden din, İslâm'dır. Bu fazilet ve erdemlerin başında adâlet, dürüstlük, merhamet, hoşgörü, sabır, cömertlik ve tevazu gelmektedir. İslâm medeniyetinde kurulan şehirler ve şehirlerde bulunan sosyal mekânlar, bu fazilet ve erdemlerin gündelik yaşantılarını düzenlemelerinde birer rehber niteliğinde olmuştur. Bununla birlikte gerek İslâm âlimlerinin gerekse filozofların, faziletli yaşamının önemini gösteren eserler kaleme almaları ve bu eserlerin eğitim ve öğretim merkezlerinde tatbiki, şehirlerdeki yaşama uygulanmasında da kolaylık sağladığı söylenebilir.

1.1. Konunun Amacı, Kapsamı ve Önemi

Bu tez çalışmasında medeniyetler ve şehirlerin nasıl etkileşim içerisinde buldukları; erdem ve değerlerin tarih boyunca nasıl

kavramlaştığı ve günümüze kadar nasıl bir değişikliğe uğradığı üzerinde değerlendirilmeler yapılacaktır. İlk şehirlerin ve mekânların hangi ihtiyaçlardan doğduğu ve geliştiği, kültürel ve toplumsal olarak medeniyetlere katkısının bulunup bulunmadığı; fazilet ve erdemlerin bu şehirlerde nasıl uygulanmakta ve sürdürülmekte olduğu incelenecektir. Tarih boyunca ve modern zamanlarda gerek İslâm şehirlerinde gerek Batı şehirlerinde temerküz etmiş her türlü mirasın birey ve toplumda nasıl muhafaza edildiği ve ne gibi farklılıklar meydana geldiği üzerine de değerlendirmelerde bulunulacaktır. Şehirler ve medeniyetler merkezinde; erdem ve faziletler, gelenek ve görenekler ilişkisi içerisinde insan topluluklarının nasıl bir arada bulunduğu bu çalışmanın temel araştırma konularını oluşturacaktır.

Önem: İslâm medeniyetinde şehir ve erdemın önemi, düşünce tarihindeki kavramları ve yeri üzerinde durulur ayrıca medeniyetlerin dinî, kültürel ve toplumsal yapılarının benzerlikleri ve farklılıkları vurgulanır.

Amaç: Bu çalışmanın amacı, özelde İslâm olmak üzere kültür ve medeniyetin, şehir ve erdemın nasıl anlaşıldığı ve yaşandığı tarihsel ve güncel bir perspektifle sunmaktır. Farklı kültür ve toplum yapısındaki kavramların şehir yaşamındaki rolünü araştırmak ve anlamaktır.

1.2. Konu ile Alâkalı Yöntem ve Bulgular

Yöntem: Çalışmanın yöntemi, disiplinlerarası yaklaşımlar, kültürel inceleme veya tarihsel analiz ve genellikle literatür taraması ile ilgili kaynakların ve metinlerin araştırılması ve incelenmesiyle, medeniyetlerde şehir ve erdemın nasıl meydana geldiği, yorumlandığı ve anlaşıldığı ortaya konulacaktır.

Bulgular: Çalışmada elde edilen bulgular ve sonuçlar, şehir ve erdemlerin medeniyetler üzerinde nasıl inşa edildiği ve tarihi süreçte toplumsal yapılarda kavramların nasıl evrildiği ve toplumsal yapıyı nasıl değiştirdiği ve dönüştürdüğü ortaya koymaktadır.

Genellikle elde edilen bulgular siyasî, dinî, kültürel ve sosyal bağlamları içerebilmektedir. Şehir ve erdem konusunda, bu unsurlar, medeniyetlerin temel yapısını ve özetini oluşturabilmektedir. Her bir bölüm, çalışmanın temel noktalarını okuyuculara öz ve kısa bir şekilde anlamalarını sağlayacak biçimde ele alınabilmektedir.